

BÁCSORSZÁG

III. évf., 7. szám
1997. július 3.

**Vajdasági
honismereti
szemle**

TARTALOM

A nagyapám volt...

Diákélet a szabadkai latin gimnáziumban (4., befejező rész)

A magyar honfoglalás földrajzi keretei

Örmények Bánátban és Bácskában

Robotmunka-megváltás

Engedje minélelőbb a' gondviselés (2., befejező rész)

A pörösi hamvveder

Részletek egy olvasói levélből

A nagyapám volt...

Tisztelt Szerkesztőség!

Nem kis örömmre és elégtételemleremre szolgálta, hogy egy kikindai olvasójuk jóvoltából kézhez kaptam a Bácsországnak folyó évi 4. számát. Az indok: a 6. és 7. oldalon között, Kunkin Zsuzsanna tollából származó „Adalék a bánáti fotóművészet történetéhez” című kis tanulmány. Ebben végre felbukkan a feledés homályából Hecskó Mór nagykikindai fényképész neve is, aki a nagyapám volt. Azért mondom, hogy végre, mert az elmúlt években próbálkoztam a nevét felszínre hozni – Jugoszláviában –, de sikertelenül. Itt viszont a Fotográfiai Múzeumban már régen számon van tartva. Hálás köszönet az írás szerzőjének és a Szerkesztőségnek. Egyúttal kiegészítem egy pár adattal az életrajzát. Született 1871-ben Makón, majd Kikindán letelepedve, 1897-ben (tehát kerek 100 éve!) „Fényképészeti, fénykép-

nagyító és sokszorosító műintézetet és festészeti műtermet” alapított a Korona-Herceg út 10 sz. alatt. Gyerekkoromból, úgy kb. 1926-27 évektől emlékszek rá pontosan. Akkor a műterme a Fő utcában, a Szedjakov cukrászda udvarán volt, ahonnan a szintén Fő utcai evangélikus egyházközösség épületébe, ill. udvarába költözött. Abból, amit akkoriban láttam, kitűnik, hogy nagyapám nem csak szűk körű műtermi fényképész volt. Sok tájképet, festői arcképeit: a cigányvajda, öreg cigányasszony és más egyéb zsánerképet láttam; pillanatképek a baromfiudvarból: kutyakakas viadal, libák-kacsák az úszatóban stb. Tehát a hajdani Bács megyei Napló kikindai tudósítója nem ok nélkül adta le a hírt 1929-30-ban, nagyapám ezüstplakettal való kitüntetéséről. Elhunyt 1934-ben, mikoris a műterem vezetését Hecskó Józsa és Karcsi vették át. Karcsi, ill. Károly nagybátyám közben Újkanizsán nyi-

Hecskó Mór

tott műtermet, további sorsukat a háború és a német megszállás határozta meg.

(...)

Köszönöm szíves figyelmüket és kívánok további jó munkát.

Budakeszi, 1997. V. 4.

Tisztelettel,

KOHN József, fotóművész

„–Kitüntetett kikindai fényképész. Kikindáról jelentik: Az iparos egyesületek országos szövetsége fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából Zágrebban iparművészeti kiállítást rendezett. Hecskó Mór kikindai fényképész művészeti kidolgozású képeiért ezüst plakettal tüntette ki.”

Egy, a Hecskó műteremben készült fénykép

Diákélet a szabadkai latin gimnáziumban (1747–1845)

(4., befejező rész)

AZ ELSŐ Ratio educationis intézményesíti a vizsgákat és az év végi vizsgák mellett vezeteti a félévi vizsgákat is. Azonkívül még havi vizsgákat is tartanak, melyekkel a diákok a tananyag folytonos összefoglaló ismétlésére kényszerítették. A év végi és a félévi vizsgákat a nyilvánosság előtt tartották, ezekre a meghívókat maguk a diákok kézbesítették a meghívottaknak. A vizsgákon a meghívott vendégek is tehettek fel kérdéseket. Ezek a vizsgák sok időt vettek el a diákoktól. A félévi vizsga például egy hónapig tartott. Volt időszak, amikor a diákok tételeket húztak, 1833-tól azonban bevezették a kérdésgyűjkeket. A tanár az egész tananyagból elkészítette a kérdéseket, amit átadott a vizsgáztató bizottság elnökének, aki tetszés szerint válogatott közülük és kérdezett. Az érdemjegyeket az igazgató és a tanár együtt állapították meg. Ha nem tudtak egyetértésre jutni, az igazgatónak jogában állt az egész osztálynak írásbeli feladatot adni és ennek alapján állapította meg az érdemjegyet. Háromféle érdemjegy volt: első-, második- és harmadrendű. Az utóbbi osztályismétléssel járt. Ha valamelyik tantárgyból a diák nem ütötte meg a kívánt szintet, pótvizsgát tehetett. Az év végi vizsgára csak a sikeres pótvizsga után állhatott ki. Az osztályozásnak még egy fajtáját alkalmazták: a sorrendet. Minden tanuló a vizsgák befejezése után három tantárgyból kapott osztályzatot: külön-külön a vallásból és a magaviseletről, míg a többi tantárgyból csak egy osztályzatot. 1820. a magyar nyelvnek mint tantárgynak a bevezetése után, ebből is külön osztályzat járt. Az osztályzatoknak a középréptéke határozta meg a diák sorrendjét vagy rangját a névsorban.

Ezek a vizsgák igencsak kirakatjellegűek, külső hatásra vadászó, gépies természetűek voltak. A moralizálás alapultak, amit bizonyít az is, hogy a tanár kérdéses közben a kezében tartja jegyzeteit, ritkábban a tankönyvet és szigorúan ügyel arra, hogy a diák szóról szóra mondja-e a szöveget.

A tanítás menetét a heti munkanapokra elkészített órarend szabta meg. Régebben csütörtök volt a szabadnap, 1806-tól kezdve kedd délután sem tartottak. Délelőtt és délután folyt a tanítás. Minden osztályban heti 18 órát állapított meg a Helytar-

tótanács. A tanulók reggel misét hallgattak és innen mentek az iskolába, ahol az osztályokban a rendre a tanítás megkezdése előtt a pater familias alá tartozó „schedatorok” – céduális diákok – ügyeltek. Jobb tanulók voltak ezek, akik a pad szélén ültek, s kikérdezték a gyengébbeket. Mindegyik schedator 3–4 gyengébb tanuló ellenőrzött, s ha a leckét nem tudták, „nes”-t (nes-tio - nem tud) kaptak a megfelelő cédulán, amit átadtak a tanárnak. Nagy hatalom volt a schedator a skutika (korbács) és a virgács korában.

Szigorú szabályok irányították a szabadkai latin iskolában a diák iskolai és iskolán kívüli életét. A szabályok betartására az osztályban a schedatorok, az iskolán kívül pedig a tanárok ügyeltek. Ígyeket a diák minden idejét valamivel kitölteni. Hétköznapi szabadidejüket valamelyik fiatalabb tanár vezetésével – mai szóhasználattal – rekreációs játékokkal töltötték. Rendszeres testnevelés nem szerepelt a tantárgyak között, de minden évszakra voltak meghatározott játékaik, például télen a hógolyózás, csuszkálás, kutyázás a jégen; nyáron versenyfutás, birkózás, különféle labdajátékok. Nagyon népszerű társasjátéka volt a diákoknak a longaméta. Vasárnap a legnehezebb a nap a diákok számára. Játszani ezen a napon nem lehetett, mert reggeltől estig a nap nagy részét a templomban töltötték. Délelőtt a hosszú és fárasztó mise, délután pedig a szentbeszéd magyarázása és a vecsernye kötötte le a napot.

A diák az diák volt ebben az időben is. Akárhogyan igyekeztek a különféle szabályokkal lekötött idejüket, mindig megtalálták a módját a csínytevésnek. Használták is gyakran a skutikát és a virgácsot. A középkori embertelen testi fenyegetéseket ugyan csökkentették, de még a Ratio educationis sem törölte el azokat teljesen.

1752-ben néhány diák többször kijárt az éj leple alatt a közeli szőlőbe egy kis dézsmára. A tulajdonosok észrevették a diákok kiruccanásait és rajta akarták kapni a hivataln vendégeket. Megneszedték ezt a diákok és botokkal, fejszékkel felfegyverkezve akarták bizonyítani jogukat az éjszakai kirándulásokra. A város veredejében – bár a diákokat is jól helybenhagyták, de ők sem maradtak adósak – néhány embert nagyon megvertek, sőt egyet halálosan megsebesítettek. A tetteseket a városi tanács elfogatta, négyet közülük 30–30 botütésre ítélte, amit a városi pandúr hajtott végre rajtuk, s végül kitiltotta őket a városból.

Szigorúan tilos volt a diákoknak az éjszakai barangolás, pedig erre abban az időben bőven akadt alkalom a városban. Először a sok kocsmá, majd a szokásban levő „divánok”, az 1780-as évektől kezdve pedig a városban gyakran szereplő német színtársulatok vonzották a nagyobb diákokat. Előszörrellett látogatták a város kávéházában 1787-ben felállított első biliárdasztalt és a tekepályát. Nem is kell csodálkozni az iskola akkori igazgatójának, Stjepan Ranićnak szigorú rendeletein a diákok magaviseletével kapcsolatban. Már 1775-ben pandúrral veszőtetett meg egy diákot nyilvánosan az iskola tanulói előtt. 1778-ban pedig hivatalos átiratban kérte a városi tanácsot, hogy a diákok erkölcsi életének megóvása céljából utasítsa a

Egykori diákok csoportképe a gimnázium előtt
(A felvételt 25 éves érettségi találkozáson készült 1982-ben)

Folytatás a 8. oldalon

A magyar honfoglalás földrajzi keretei

(Különös tekintettel a Vajdaságra)

AHONFOGLALÁS 896-os időpontját rögzítő kijelentés laikus számára egyszerűnek és egyértelműnek tűnhet. Ennek ellenére azonban ezeknek az eseményeknek pontos rekonstrukciója tudósnevezdékek számára jelentett, és jelent még ma is komoly feladatot. E kissé paradoxnak tűnő tény akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy a népvándorlás kori Kelet-Közép-Európáról igen kevés írott forrás szól. Így a krónikás feljegyzésekből származó ismeretanyagot csak a régészeti, embertani, néprajzi stb. leletek elemzésével lehet elmélyíteni. A sok apró adatmorzsa értelmezése pedig egyes esetekben nehézségekbe ütközik, máskor pedig csak nehezen értelmezhető eredményeket hoz. A forrásértelmezési nehézségek egyik közsímer példja a honfoglalás időpontjának a megállapítása. Az 1890-es évek elején még országgyűlési vita is folyt ezen eseménysor pontos keltezéséről. Ennek során azért nem vált a milleniumi megünneplésének évévé a magyar főserég Kárpát-medencei bejövételének minden valószínűség szerint 895-re tehető időpontja, mert az ország erre nem tudott volna megfelelő módon felkészülni. Mindenestre a 896-os évforduló mellett is számos érv hozható fel, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a honfoglalás olyan eseménysor volt, amely az etelközi kezdetektől a Dunántúli birtokba vételéig hét éven át tartott: 894-től 900-ig.

Ami a magyar honfoglalás földrajzi kereteit illeti, e kérdéskör tárgyalása során véleménykülönbségek abból (is) adódnak, vajon a magyarok a Kárpát-medence összes peremterületét elfoglalták-e. Már több mint száz éve fogalmazódott meg a bánáti helytörténeti irodalomban első ízben az, hogy a honfoglalók a Kárpát-medence egyes déli részeit nem tudták uralmuk alá vonni a IX-X. század fordulóján, mivel a tájegységet a korabeli Délkelet-Európa egyik nagyhatalma, a Bolgár Birodalom tartotta megszállva. Szentkláray Jenő (1843-1925) koncepciója szerint csak Szent István (975 körül-1038) idején vált a középkori országterület részévé a Temesköz (újkori nevén a Bácság vagy Bánát). Azaz, e felfogás hívei Ajtonyt (?-1028) is egy, a X. század folyamán továbbélő bolgár uralmi körzet utolsó fejenek tekintették. E nézet azonban manapság már nem tartható, mivel Biborbanszületett Konstantin (905-959) e területet Turkia, azaz a Magyar Fejedelemség részeként írta le a 950-es években. Őt igazolják a régészeti leletek – így a Temesközben szép számmal előkerült X. századi magyar sírok – a kutatás nem túl magas intenzitása ellenére is. A fenti gondolatkörbe tartozik továbbá Kristó Gyula azon elemzése, amelyben megpróbálja igazolni a bolgáruralom X. századi továbbélését a történeti Erdély déli részén. Elgondolását Bóna István cá-

olja meggyőző érvekkel. Bóna István okfejtésének fontos elemét képezi e tájegység régészeti leletanyaga, hiszen itt is kibontottak már több honfoglaló magyar temetőt. Kristó Gyula azon feltevése pedig, amely szerint a X. századi magyar jellegű sírok Dél-Erdélyben csak a bolgár uralom alá szegődött magyarokat jelentenék, teljesen érvényét veszti, ha figyelembe vesszük, hogy az ókorban és a korai középkorban általánosan elterjedt szokás volt az „átállókot” a birodalom legtávolabbi zugába telepíteni. Azaz, a bolgár uralom alá szegődött X. századi magyarokkal – ha egyáltalán voltak ilyenek – leginkább Macedóniában vagy Thrákiában kellene számolnunk. Végezetül a különböző délszláv népek történetészei körében igencsak elterjedt az a felfogás, hogy a Szerémség, azaz a Duna és a Száva folyó köze csak a 970-es évek után, vagy még később került a Magyar Fejedelemség birtokába. A perdöntő ellenérv azonban újfent Biborbanszületett Konstantin, amit ez esetben is támogatni lehet régészeti érvekkel: a batajncai honfoglaló magyar temető leleteivel.

A X. századi magyar szállásterület határainak meghatározása természetesen nemcsak a Kárpát-medence déli vagy keleti szélein váltott ki vitákat, hanem e tájegység északi részén is. Sajnos itt sem igazán az egykori valószínűségről folyik a disputa, hanem arról, érdemes-e visszavetíteni a XX. századi politikai vagy etnikai határokat a X. századba. A korszakkal foglalkozó cseh és szlovák kutatók, illetve az érvelésüket elfogadó ukrán történészek között ugyanis vannak olyanok, akik a Kárpát-medencének csak egy kisebb részén, pontosabban a trianoni békeszerződés nyomán kialakult államhatárokon belül, vagy ennél kisebb területen akarják „megtelepíteni” a magyarokat a IX. és X. század fordulóján.

Mondanivalónkát összefoglalva: a régészeti leletanyag segítségével megbízható módon kimutatható az, hogy a magyarság a X. században a Kárpát-medencét oly módon vette birtokba, hogy annak szinte egész területén megtelepedett. A kivétel: a magas hegyek övezete, elsősorban a Kárpátok – e természeti környezet ugyanis nem felelt meg a magyarok letelepedőfélben levő nomád életmódjának. E tény igazolására Kiss Attila néhány olyan térképre hivatkozhatunk, amelyek a honfoglaló magyarok által használt tárgytípusok elterjedési területét szemléltetik. E térképek bizonyítói erejűek pedig igencsak növeli az, hogy olyan lelettipusok (överetek, löszerszámdiszkek stb.) vagy rítusok (elsősorban a részleges lovastemetkezés) elterjedését mutatják be, amelyek magyarként való meghatározását a szomszéd államok régészei sem szokták kétségbe vonni.

TAKÁCS MIKLÓS

Örmények Bánátban és Bácskában

KÉT ÚTON kerültek vidékünkre. Az egyik is, a másik is mintegy szemlélteti a zsidók módjára üldözött örménység szétszóródását, örökös vándorlását.

A bánati örmények Erdélyből érkeztek, már-már teljesen elmagyarosodva. Oda viszont, az erdélyi havasok aljára, Apafi Mihály (1632–1690) fejedelem meghívására, Lengyelországból és Moldváából érkeztek 1672-ben.

Őshazájukat, amely az Örmény Fennsíkron terül el (Kis-Kaukázusnak is neveztek), még 1239-ben hagyták el, a tatárok és a törökök zaklatásai elől menekülve, s fokozatosan vándorolva jutottak el lengyelhonba. Erdélybe mintegy 3000 család érkezett, s itt is gyorsan felépítették, virágzóvá tették telepeiket. Két kolóniájuk csakhamar elnyerte a szabad királyi város rangot (Szamosújvár, 1726; Erzsébetváros, 1738), de ismert települük volt még Gyergyószentmiklós és Csíkszepi is.

A feudalizmus idején csak a nemes emberek birtkolhattak földet, ennek folytán az örmények sem juthattak hozzá, egy kivétellel: letelepedésük színhelyén, mintegy kiváltságképpen, kisebb földterületeket mondhattak magukénak. II. József (1741–1790) korában, a bánsági kincstári birtokok 1781. évi kiadásítása során, ez a tabu, a nemesi rend ellenkezése ellenére, megtört: a bécsi, majd a temesvári licitáción mindenki részt vehetett, akinek pénze volt, tekintet nélkül a származására. A görög, macedón és szerb kereskedők mellett a gazdag erdélyi örmény kalmárok, földbérliők is étek az adott lehetőséggel: a Kissek, Lázárok, Karátsónyiak, Dánielek és többen mások ekkor jutottak hatalmas, több ezer holdas birtokaikhoz, s egyúttal a magyar nemességhez is (ha már valaki birtokos lett, nemes is legyen). Ők valóban már örmény származású magyarok voltak, még önálló örmény-gregorián egyházat sem szerveztek Bánátban, amely pedig az örmény összetartás egyedüli szimbóluma volt.

„Ha neki sikerült, szorgalom és munkásság által magának tekintélyes vagyont szereznie – így jellemezte az új bánati örmény birtokost Bobor Gyula a Torontál 1876. november 16. számában –, akkor ő rendesen felhagy a kereskedéssel, vesz magának házaát, jószágokat, gyakran nagy uradalmakat és akkor épp oly szorgalmas, becsületes gazda válik belőle, mint aminő kereskedő azelőtt volt.”

Ez a Bácságba betelepített birtokos réteg beépült Torontál közigazgatási rendjébe, megalkotta az olykor hirdetheti is vált „nábobok vármegyéjét”. Sokan országos tisztségek viselői is lettek, nagyobb-részt Budapesten éltek, nagy udvartartást vezettek ottani kastélyaikban.

Volt azonban a bánsági örménységnek egy szegényebb rétege is, akik egykori nemzettársaik nyomába eredtek szerencsét prób

bálva, támogatást remélve. Egyik legnagyobb telephelyük Versecen volt. Róluk így ír Bobor Gyula a már idézett tárcájában: „Az örmény szorgalmas, kereskedéssel foglalkozó nép. Még a legszegényebb sem henyéli, ha vagyona másképp nem enged nyúlóbról kereskedik, meg kovával, cseréppával és gyűfal.”

A bácskai örménység Újvidéken telepedett le, innen rajzolt szét a Duna-Tisza közén, de a nagyvilágba is. Ők a XVIII. században, 1732-ben, közvetlenül Örményországból érkeztek, s előbb, a császári kormányzat hívására, Belgrádban telepedtek le, hogy az ottani kereskedelmet fellendítsék. Nem volt azonban szerencsésük, mert a török 1739-ben visszafoglalta a várost, s ők, ezt megelőzően, hanyatt-homlok elhagyták Belgrádot. Egy 1831-ben keletkezett egyházi jegyzőkönyv így írta le menekülésüket: „...valamennyien futottunk a barbár sereg elől misszionáriusunkkal Erzerumei Jakabbal, a velencei örmény kolostor szerzetesével együtt, s ide jövet tanyát ütöttünk Újvidéken, Péterváradnál átellenben.”

Ebből az idézetből kitetszik az is, hogy a belgrádi örmények egyházközösségben éltek, s az elkövetkező esztendőkből is abban maradtak, mivelhogy már 1743-ban elhatározták, hogy templomot építenek maguknak, s ezt az elhatározásukat 1746-ban meg is valósították. Most sem volt azonban szerencsésük, mert a szabadságharc idején, 1849-ben, a város bombázása során, templomuk leégett, az értékes egyházi irattár is tűz martaléka lett. Évekig romokban hevert, majd Erdőújhegyi Menyhért (1860–1912) szvai szerint (Újvidék története, 1894), Trandophill Mária bőkezű áldozatkészsége révén tető alá került, de berendezésére már sem neki, sem az itteni örménységnek nem volt ereje. Használaton kívül maradt, mivelhogy a templomukat és a vagyonukat ért károsodás miatt sokan szétszéledtek. Templomukat 1891-ben a római katolikus hitközség szerelte fel, s a beltéri nagytemplom építése idején itt tartották az istentiszteletet.

Az erdélyi örmények zömmel már magyarként érkeztek a Bácságba, a bácskai örmények beolvadása viszont a XIX. század második felében jeleződött be. Erdőújhegyi Menyhért szerint 1894-ben, a városmonográfia megjelenésének évében már csak hat örmény élt Újvidéken, de ők is németeknek vallották magukat, mivel, sajátjuk nem lévén, német iskolába jártak. A magyarságra és a szerbségre főleg a vegyes házasságok révén asszimilálódtak.

Templomuk, bár használaton kívül volt, még a XX. század második felében is állt, csak a hatvanas években, az újvidéki sugártér áttérése idején bontották le. Helyét, a Bazar áruházzal szemben, egy emlékmű őrzi.

Az örménység a maga idejében jelentős szerepet vitt a közéletben. Kiss Ernő (1799–1849) és Lázár Vilmos (1815–1849) 1849-es vértanú-táborunk a bánsági örmények sorából került ki. A már említett nagynevű családok mellett örmény származásúak még az Iseckut, Gorove, Jakabffy, Gyertyánffy családok is. Bogdánfi Sándor (1912–1987) újvidéki lapszerkesztő és író a verseci örménység ivadéka. A két háború között az újvidéki Tolveth Oszkár a mi Irodalmunkban és a Kalangyában művészeti cikkeket és zenekritikákat írt. A dúságadban örmény özeget, a már említett Trandophill Mária emlékét több újvidéki szerb művelődési intézmény őrzi, mivelhogy alapítványokkal segítette őket, székházát emelt részükre.

KALAPIS Zoltán

A lebonott újvidéki örmény-templom (Németh Mátys reprodukciója korabeli levelezőlápról)

Dokumentum

Robotmunka- megváltás

A királyi kamara kulai uradalma és Topolya kamarai falu jobbágyai között kötött urbáriális szerződés a robot három évre szóló pénzbeli megváltásáról*

„URBÁRIÁLIS CONTRACTUS

Mely Királyi Cameralis Kulai Uraság részéről Tites N.: Bács Vmgyében helyzetett Topolya nevezetű helységbeli Jobbágyokkal egyedül a' Roboth megváltása eránt ezen folyó 1792ik esztendőnek november első napjától fogva következő három esztendőre azaz 1795ik esztendőnek október utolsó napjáig a' fölylebbvaló Ratificatióra következőképpen tétődött; úgy mint:

Először: Elő látván, hogy mostani Környüállásokra nézve több Robotokra mindennek előtte szüksége leszzen az Uraságnak, annak okéért a' Földes Uraság ezen Contractuális három esztendőnek folyása alatt minden egész helytül esztendőnként 25 3/4 vonyós, avagy ezek helyett 51 napi Kézi munkát /ide értven az hosszú fuvar is, minden egész helytül egy és fél Kézi munkában számálván:/ in natura megtartja magának; a többi 54 gyalog Robotokat pediglen mindeniket nyolccsfél azaz 8 Krajcárjával megváltani engedí. Amely fél, és fertályi Helyekre nézve is essendő szám, és proportió szerint értendőik.

Másodsor: Az Házás Zsellérek, mind ezek többnyire kereskedők, mester Emberek, Béresek és Pásztorok szoktak lenni, arra való nézve a' kereskedéseith, mesterségeith, és szolgáltaith káros hátra maradása nélkül az Uraság dolgára nem járhatnak, az Urbáriális 18 gyalog Robotokat, úgy nem külömben.

Harmadsor: Az Házatlan Zsellérek és más Házakban lakván Urbáriális 12 gyalog Robotokat fönt említett Contractuális áran azaz 8 Krajcárjával esztendőnként kézpénzül megváltathatják.

Negyedsor: Minden Jobbágy ugyan, és Zsellér, akinek háza vagyon az egy forintbul álló Juss pénz, nem külömben minden helyes Jobbágy az Urbáriális Vietnalékért, vagyis Konyhára való állapotokért és ő Külső fundusának mineműségéhez képest esztendőnként két terminusra, úgy mint Sz: György és Sz: Mihály napra füzetni fog, a' megváltandó Robotoknak árát mind azon által minden fertály esztendőnek elfolyása után megfüzetni kötelese leszzen.

Ötödsor: Ami a' lakosokat illeti, mindezek többnyire vándorlók szoktak lenni, ezek ugyan minden esztendőben Téli elein az Uraság tisztje által az helységh Előjáróinak jelen léteken számban vetődni fognak a' megváltandó Robotok az árát mind azáltal esztendőnként Sz: György napra minek előtte tudni illik a' nyári munkákra elosztanak, avagy máshová netántán lakásképpen költözhetni fognak egyszerre letenni kötelesek leszzen.

Ezen fönt említett Kötésben meg áván fog ezen Contractus Topolya nevezetű helység az ujjonnan és készült földeth, és Házakath Conseriptiója szerént az Urasághnak esztendőnként adózni úgy mint:

Robotokban	Vonyós	Gyalog
Robotok		
312 2/4 egész Sessiót 25 3/4 Vonyós Robotot számlálván egy Sommában avagy azok helyett gyalog Robotok 51 1/2 számlálván	8 0 4 6 2 2/8	1 6 0 9 3 6/8
Kész pénzül		
411 Ház helyes Jobbágyok, és 105 Házás Zsellérek egyetemben 516 Háztul egy forintjával számlálván**	516	
312 2/4 Sessiótül Knyhabéli adózásokért 51 kjával	265	97 4/8
Ugyan anny Sessiótul a' Robotoknak megváltásáért mindenkitül 54 gyalog Robotot számlálván összességgel 16,875 napokért 81 1/2 kjával	2390	37 4/8
105 Házás Zsellérek 18 napjával egyet egyet számlálván összességgel 1890 napokért kjával	267	45
Egy Sommában	3440	—

Valamint hogy tehát ezen Contractus helységbeli jobbágyok a' fönt számlált kötésekre és Contractuális adózásokra önként, és szánt szándékkal reá állottak, úgy ellenben a Földes Uraság részéről abban bizonyossá tétetnek, hogy ezen három esztendőbeli Contractusnak folyása alatt sem több Robotokat tölük in natura kiválni, sem a megváltandó Roboth az árát nagyobbítani nem fogja.

Melynek nagyobb ereire ezen Contractus mindkét részről saját Subse itóval és Petségeléssel meg erősítette meg hasonló Exemplarisban kiadatott. Kulán 12dik októberben 1792dik esztendőben.

Strássai Pál
Tisztartó

Biro Huber Sebestény
Pelle András
Pásztor György
Palásti János
Kerekes János
Lőrincz Máté
esküttek"

Közreadja:
BRINDZA Károly

* Forrás: Vajdasági Levéltár Bács-Bodrog vm. f.ondja. 1792. október 12., 260. sz. doboz

** Eddig adataink szerint ez az első eset, amikor a jobbágyok Topolyán a robotot teljes egészében, méghozzá három évre megválthatták. Az adózó házak számának növekedéséből a falu lakossága lélekszámanak gyarapodását is nyomon követhetjük. Így például 1774-ben 320, 1778-ban 411, 1780-ban 400 (alköltözés? esetleg elírás miatt?), 1784-ben 437, 1785-ben 463, 1790-ben pedig 512 adózó lakóházat tartanak nyilván. Az 1792-ben kötött urbáni szerződésben szereplő 516 adózó házból az ötös (nem mindig megbízható) szorzószámot alkalmazva, a falunak mintegy 2600 lakosa volt. A gyarapodás a következő években felgyorsult, úgyhogy a századfordulón bekövetkezett tulajdonos váltás (a kamarna helyett Kray báró lett a földesúr) már elérte a 4000 főt. ami közeljártsonk abban, hogy a már 650 házzal és a több mint 4000 lakossal rendelkező Topolya földesura, báró Kray Ferenc 1805-ben joggal (és eredménnyel) kérelmezte faluja számára a mezővárosi kiváltáságlévl megadását.

„Engedje minélelőbb a' gondviselés”

A palicsi fürdő néhány korai leírása (2., befejező rész)

AZ IVÁNYI István által ismertetett Wiener-féle Palics-könyv előtt Wiener Salamon A palicsi tófürdő leírása című cikkét a pesti Orvosi Hetilapban közzölte 1862-ben. „A víz – állapította meg – szép csendes időben kristálytiszta, úgy hogy a tó fenekét láthatni, – ize kellemetlen kesernyés, sós, – szaga semmi, a bőrnővörösséget és csipést idéz elő. – Fenekét a környékben úgy nevezett szikós képezi.” A víz Molnár-féle vegyelemzését ismertetve, valamint azokat a betegségeket felsorolva, amelyek gyógyítására a víz jótékonyan hat, a kövekezőket írta: „Fördővizül, – hova nyáron csupán megfürdés végett a városból ki rándultak, már e század első évtizedeiben használtatott, azonban, hogy a tóvizének azon tulajdonságát is véletlenül fölfedezték, hogy némely bajok gyógyítására igen nagy hatású, csak a három múlt évtizedben történt, – rendes fürdőintézeté pedig 1853-ban alakult”. Azóta „mindinkább történetek intézkedések, annak olyszerű elrendezésére, hogy a várt célnak tökéletesen megfeleljen. – A fürdői idény közönségesen három hónapig, úgymint majus közepétől, augusztus közepéig, kedvező időjáráskor augusztus végéig is eltart. – A termézetes víz hideg, azonban melegeit kádakba is vezetetik, és a kívánt hőmérsék a hideg viznek forróbai vegyítése által adatik meg. – A hideg fürdőt használóok számára, a tó közepén fürdőház van felállítva, két tükörfürdő, több magánfürdő és két zuhanygépmel. Sétahelyül közvetlen a fürdő mellett, majd 50 holdnyi területű gyönyörű angol park ültetett, mely a fürdés után mozgást csináló betegeknek kényelmes séta és enyhelyül szolgál. Az intézet jelenleg két szükségelt mellékellyel ellátott nagy vendéglőépületen kívül 84 kényelmes butorozott lakszobával bir, két külön földszinti és egy emeletes épületben közvetlen a tó mellett, magában a parkban, – azonban a tó köré épített többnyire svajczi izlésű villák, még több vendég befogadására képesek.”

Kiss György (1839–1891) A palittyi tó-fürdő című cikkét a pesti Földi Lapokban jelentette meg 1868-ban: „E fürdő 70 holdnyi területű gyönyörű parkja páratlan, s egyes vendégek, különösen Haynald kalocsai érsek ő méltósága, a jeles természetbúvár nyilatkozata szerint – ki hivatalos teendői után szerencsételté fürdőnket látogatásával – az országban kevés gyógyhely dicsekedhetik emberi kéz által létrehozott ily szépséggel.” „A palittyi fürdő tulajdonképi történelme – állapította meg Kiss – 1841-ben kezdődik, a midőn a város 21 szobából álló épületet emelt e helyen, s a mostani park egy részét megkezdé ültetni. ...A vendégek száma évről évre gyarapodott, miéért is a város a fürdővendégek kényelmét szem előtt tartva, Kuluncsics István akkori tanácsnok szakértő vezetése alatt a mostani nagy kiterjedésű parkot alapította. 1852-ben a vendégek szaporodása még egy más, 23 szobából álló ház, s ezenkívül 20 kosár- és egy 50 négyzögű ol nagyságú tükör-fürdő építésére kényszeríté a várost, mely továbbá 1860-ban a tóra bájos kilátást nyújtó szép emeletes házat s a 28 káddal ellátott meleg fürdőt építette. Az idén a közgyűlés jeles polgármesterünk Lénárd Máté ur vezetése alatt a viznek gőzzel melegítésére külön épületet állítottat, s egy 330 akónyi hideg s egy 100 akónyi meleg viztartót rendelt meg, mely intézkedés folytán je-

lenleg a fürdeni kívánók igényei bármely időben is kielégittettek. A szobák berendezése csinos és osztályok szerint különböző. Az első osztály napi ára 1 ft 20 kr.; a másodikiké 60 kr.; a harmadiké 40 kr. Vendéglőnk olcsó, s az ételek izletesek. A víz főalkatrészi a szikós (24 szemer) s konyhasó (9 szemer; 1 fontban), melyeken kívül egyéb alkatrészek közt kevés (1/10 szemer) szénsavas vasat is tartalmaz. Látogatóink a görvélyes gyermekek s a köszvényben és csúzban szenvedők. Általában e fürdőt gyermekfürdőnek nevezhetni, mert most is több mint 70 gyermek várja a fürdő rendes használata által gyógyulását. Ásványvizet is használtatnak. Naponta kétszer van zenénk, s délutánoként – ha az időjárás engedi – a városiakkal táncra kel a vendégifjúság. A társalgás a fürdővendégek közt igen bizalmas; nem található itt föl a más fürdőkben annyira panszolt kasztzsellem. Az alföldi vasut megnyitása szebb jövő iránti reményekre jogosít föl bennünket, annál inkább, minthogy az állomás a parkban leend. Hiteles értesülés szerint jövő évben az idény alatt táviradi s posta-hivatallal is el lesz látva ez intézet. Meg vagyok győződve, hogy rövid idő múlva fürdőnk a görvélyes, csúzos és köszvényes betegek hirneves menedékhelye leend.”

Amikor 1869-ben Wiener megjelentette a könyvét, a pesti Fővárosi Lapok két alkalommal is foglalkozott a fürdővel.

Július 27-én: „Szabadkáról írja egy tudósítónk, hogy meglátogatta a palittyi fürdőt, melyet évek óta nem látott, meglepte a sok csinosítás, a park keleti oldalán lévő díszes emeletes vendéglő, a nyári lakok, s a park északi részén átfutó vasút. A palittyi tó vize igen kitűnő hatású. Némelyik vendég egy-egy meleg napon át kétszer is megfürdik benne. A gyermekek görvély-betegségére csaknem páratlan. A konyha jó, az ételek nem drágák. ...Vendég még nincs sok, de a társaság igen díszes.”

Augusztus 12-én: „A palittyi fürdőről ismét kedvező tudósítást kaptunk. E hely, mely a bácskai festőiellen síkság oázát képezi, nemcsak kedves mulató hely, hanem kitűnő gyógyórvöl is bir. A víz ugyan a mostani forrásában csekély; de a forrás ágát mélyebbre ásátják. A lakóépületek csinosak, a gyógyudvar jó: van főszerlele, a sétány szép, a vendéglő és a kávéház tágasak s a konyha jó. Zene naponként kétszer van.”

Ezek azok a leírások, amelyekből a közönség 1869 előtt vagy 1869-ben a Wiener-féle könyvön kívül értesülhetett a palicsi fürdőről. E korabeli dokumentumokat lapozgatva látható, hogy mekkora és milyen, lényegében a szakemberek által népszerűsített tördés kísérte a Palics hasznosítására vonatkozó tördékvést. Véleményem szerint a negyedszázadnyi tördetlen odafigyelés vezet(het)ett oda, hogy a Palicsi-tó, mint gyógyfürdő, Szabadka határán túl is ismertté és elismertté vált.

DIÁKÉLET A SZABADKAI LATIN GIMNÁZIUMBAN (1747-1845)

(Folytatás a 3. oldalról)

pandúrokat, hogy a kicsapongó tanulókat elébe vezessék. Ranic kérését a város ugyan teljesítette, de úgy látszik, hogy a pandúrok és a diákok jól megértették egymást, mert egy diákok sem vezettek az igazgató elé. Ranic ekkor, miután még ilyen jelentéktelen kudarcot sem tudott elviselni, cselhez folyamodott. Minden kicsapongó diák elállításáért 10 krajcárt ajánlott fel a pandúroknak. Ez sem változtatott a helyzeten.

A főgimnázium korából nem maradtak feljegyzések az előbbiekhöz hasonló esetekről. Diákcsínyek pedig egész biztos itt is voltak és a büntetések sem maradtak el. Leggyakoribb büntetés volt a „carcer”. Ez magánzárkát jelentett. A diákok egy-két órára, ha súlyosabb volt a kihágás, akkor 24 órára erre a célra külön megjelölt helyiségbe zárták, s ez idő alatt csak kenyéren és vízen élt. Voltak megszegényítő büntetések is, például a számpárd, különböző cédulák viselése az iskolában, esetleg az utcán is. A testi fenyítések közül a virgácsolást és a botozást alkalmazták. Később a virgácsolást felváltotta a nádpálca. Ez a kisebb diákokat illette, míg a felsősöket csak az igazgató vagy a tantestület határozata alapján botozhatták meg. A testi fenyítést a famulus hajtotta végre a diákon az osztályban vagy a tantestület előtt, közbotrányt okozó kihágás esetén az iskola nyilvánosságáig előtt.

A feudális rendszer iskolájának alapvető kérdése volt a diákok magaviselete, amit még a legszigorúbb intézkedések sem tudtak megoldani. Rendszerint a rendi-összetételében heterogén diákság között törtek ki ezek az ellentétek. A szabadkai latin iskolában homogén társadalmi összetételűknél fogva nem került sor a diákok közötti ellentétekre. Itt inkább a különféle diákcsínyek bontották meg a fegyelmet, amihez sokban hozzájárult a környezet kulturális elmaradottsága is. A diákokban többet láttak a mindennapi embernél, amit azok ki is használtak és a szigorú rendet sokszor megbontották.

1845 márciusában felsőbb rendelethez a latin mint tanítási nyelv helyét a magyar tanítási nyelv foglalta el. Ezzel megszűnt a százéves latin korszaka az iskolának.

PÁLINKÁS József

E számunk szerzői: BRINDZA Károly publicista/helytörténész (Szabadka) * HOVÁNY Lajos vízmérnök (Szabadka) * KALAPIS Zoltán publicista/művelődéstörténet-kutató (Újvidék) * KOHN József fotóművész (Budakeszi) * PÁLINKÁS József (1915-1987) * SZEKERES László régész (Szabadka) * TAKÁCS Miklós régész (Budapest)

BÁCSORSZÁG – Alapító: Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 * A Szabad Hét Nap havi melléklete * Megjelenik minden hónap első csütörtökén * Lapzárta minden hónap 20-án * III. évf. 7. szám * 1997. július 3. * Szerkesztőség: Czékus Géza * Lafia Gábor * Magyar László * Szekeres László * Tolnai Ottó * Felelős szerkesztő: SZEKERES László * Szerkesztő: Szabó József * Számítógépes törlés: Roncsák Alexander * Fedőlap: Aczél Henrik (1876-1946) * Kéziratokat és képeket nem örzünk meg és nem adunk vissza * Az aláírt cikkekért a szerzők viselik a felelősséget * A szerkesztőség fenntartja az íráskor szellemét és tartalmát nem érino rövidítések jogát * Levélcím: Szabad Hét Nap – Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1. VI. Pt.: 9.

A pörösi hamvveder

A Z ISKOLÁBAN tanított történelem ismérvei alapján az őstörténet, vagyis az íratlan történelem kora, nem sorolható ebbe a tantárgyba. Nincsenek pontosan meghatározott évszámok, különböző uralkodók memorizálandó listái, nemzeti szemszögből kiemelkedő vagy elhallgatható események. Pedig, alapjában véve, az őstörténet a történelem alkotó elemeivel, a dolgok leveleivel foglalkozik; az átlagemberek, a társadalom alapelemeinek az életével, azok művelődési és gazdasági szintjével, fejlettségével.

Ha például a bronzkorszak körülbelül 1000 évig, az i. e. 2000-tól 1000-ig tartó időszakát vesszük szemügyre, a fenti területre vonatkozóan már szinte aprólékosnak mondható adatokat fedezhetünk fel. Az európai művelődésnek ebben a szakaszában már népekről, nyelvekről, hódítókról és leigáztatásokról kapunk jelzéseket – pusztán régészeti módszerek segítségével. Ilyenek a megerősített vagy felerzselt lakótelepek, a földbe rejtett értékes bronztárgyak, ékszeres és fegyverek, váratlanul felbukkanó új temetkezési szokások, valamint olyan használati eszközök és – főleg – agyagedények, amelyeknek az alakja feltűnően eltér a korábban helyben készített edények alakjától. Ilyen jellegzetes urnát (hamvvedret) láthatunk a képen, amelyet a bronzkorszak befejező szakaszában, az i. e. XIII. században készítettek. Készítők a mai bajor és morva területekről váratlanul és nagy lendülettel söpörtek végig a Kárpát-medencén és azon túl a Balkán északi részein. Legdélebbi megjelenési helyük Krágujevac környéke. Mivel nevüket nem tudjuk, a halomsíros kultúra népének nevezik. A Duna-Tisza közötti tömegesen foglalt helyet, erről a horgosi, a velebiti, a Zenta környéki temetők adnak bizonyosságot. A tárgyat, amit a szabadkai Városi Múzeumban őriznek, a Ludasi-tó mellett, az úgynevezett Pörös-kaszálón ásták ki.

SZEKERES László